

**DR. ÉRDY MIKLÓS:**

**A MAGYAR DÍSZÍTŐMŰVÉSZET  
ALAPELEMEINEK  
EURÁZSIAI KAPCSOLATAI**

**ELŐADÁS**

**a clevelandi XXVI. Magyar Kongresszuson,  
1986. november 29-én**

**az Árpád Akadémia Orientalisztikai Osztályának ülésén.**

**KÜLÖNLENYOMAT**

Árpád Könyvkiadó Vállalat  
Cleveland, Ohio  
1987

Copyright 1986 by Dr. Nadas Gyula Árpád Könyvkiadó Vállalata  
1425 Grace Avenue, Cleveland, Ohio 44107, U.S.A.

All rights reserved.

A XXVI. MAGYAR TALÁLKOZO KRÓNIKÁJA Szerkesztette:  
Dr. Nadas János és Dr. Somogyi Ferenc

KÜLÖNLENYOMAT a 279-310. oldalakról

Library of Congress Catalog Card Number: 73-64733

ISBN 0-934214-18-2

Printed in the United States of America

FÜGGELÉK:

**A MAGYAR  
DÍSZÍTŐMŰVÉSZET  
ALAPELEMEINEK  
EURÁZSIAI KAPCSOLATAI**

*ÍRTA: DR. ÉRDY MIKLÓS*

**Vezérfonal**

Négy kutatóutam Ázsiában

- I. A tulipán-motívum eredete és útja az időben
  - A tulipán európai története
  - A tulipán Magyarországon a XX. század elején A magyar néprajztudomány álláspontja
  - A magyar nép művészete és mintakincse
  - A tulipán-motívum útja az időben
  - A szkíta kultúrkör és a tulipán
  - A koronázási palást szegélye; híd a hagyományhoz
- II. A vadtulipán növényföldrajza
  - A vad tulipán hazája Közép-Ázsia
  - A vadtulipán az onogurok és a szabirok útvonalán
- III. A magyar díszítőművészet alapelemeinek útja a földrajzi térben
  - A khorezmi és magyar díszítőművészet elemeinek nagyfokú egyezése
  - Az összefüggés felismerése
  - A 23 alpmotívum összehasonlító vizsgálata Eurázsiaiban

Eurázsiai népek az összegező mester-táblázatban Összekapcsolt alapmotívumok együttes jelenléte Alacsony fokú finn egyezések; probléma az obi-ugorokkal

Csernyecov törvényszerűsége

A díszítőművészet. mint az őstörténet társtudománya

IV. Irodalom és képek

## A MAGYAR DÍSZÍTŐMŰVÉSZET

Az 1985 novemberében a régi Khorezm területén (ma Szovjetunió) és volt fővárosában, a múzeumvárosnak nyilvánított Khivában tett kutató utam (Érdy 1986) jelen tanulmánynak a fő forrása. Ez utamon tett észrevételeket egészíti ki a másik három ázsiai utamon gyűjtött anyag. Az 1980-as években ugyanis négy kutató utazást tettem meg a Kaukázus és a Kínai Nagy Fal közti térségben, a földrajzi szélesség 40 fokos parallelje menti sávban ott, ahol a steppei népek történelmének nagy része játszódott. (1. kép)



1. kép. Ázsiai utazásaim

Ezen útjaimon gyűjtött régészeti és néprajzi anyag, a csak a helyszínen hozzáférhető kiadványok és helyben vásárolt fényképanyag kiegészítve saját néprajzi és múzeumokban felvett fényképanyaggal, valamint az ide vonatkozó nyugati kiadványok képezték e tanulmány fő forrását. A múzeumok, amelyekben a fényképanyagot gyűjtöttem: Leningrádban a gazdag Néprajzi Múzeum és az Ermitázs, Moszkvában a Történelmi Múzeum, a közép-ázsiai Taskentben az Üzbegisztán Történelmi Múzeum,

valamint Khivában a Régészeti Múzeum és a Néprajzi Múzeum, Transzkaukáziában, Tbilisziiben a Régészeti Múzeum, Kinában, Dunhuangban a barlangtemplomok és a Régészeti Múzeum, és az ujgurok fővárosában, Ürümcsiben az Ujgur Néprajzi Múzeum.

## ***I. A TULIPÁN-MOTÍVUM EREDETE ÉS ÚTJA AZ IDŐBEN***

A magyar néprajztudományban van egy, úgy nevezhetjük, hogy ‘tulipán probléma’. E probléma megvilágításához az szükséges, hogy röviden áttekintsük a tulipán növény európai történetét.

A XVI. század első felében, a mohácsi veszt követő időben, a bécsi udvar érdeklődése a Törökországban termesztett különleges növények felé fordult. Bécs utasította a szultáni udvarnál levő követét, hogy kísérje meg a ritka virágok beszerzését. Ez sikerült is, mert a török szultán 1554-ben tulipánhagymákat adott Ausztria isztambuli követének. A növények vizsgálatát a bécsi udvar holland származású botanikusára, Clusiusra bízta, aki a hagymákat kísérleti célokra különböző helyeken elültette. Holland kertészek azonban, akik neszét vették a különleges növényeknek, egy éjjel kilopták a tulipánhagymákat a földből. Így a madár kiszabadult a kalitkából, a tulipánok szabad termesztésre kerültek és elterjedtek. Igen népszerűek lettek. Egy különleges láz, a tulipán-mánia kerítette hatalmába Hollandiát, az emberek a tulipán növést, színét stb. illetően nagy fogadásokat tettek. Sokan mindenüket elvesztették, ugyannyira, hogy 1630-ra Hollandiában rendeleteket kellett hozni, hogy a fogadásokat beszüntessék, és a tulipán-lázt megfékezzék. A 17. század folyamán a tulipán elterjedt egész Európában.

Magyarországon, a népművészetben az olyannyira kedvelt tulipánt sokáig jellegzetesen ősi magyar motívumnak tartották, 1906-tól kezdve tulipán-szövetségek jöttek létre, jelvényük a tulipán volt, amelyet a szív fölött viseltek és ez az 1000 éves fennállását nemrég ünneplő nemzet számára a magyar hazaszeretetet, a magyar előrehaladást, a magyar jövőben való bizakodást jelképezte (Újváry, 1972).

A 20. század korai szakaszában a kialakuló magyar néprajz tudomány is vizsgálni kezdte a tulipán díszítő motívumot, és a néprajz vélekedése népművészetünk kialakulásáról és a tulipán-motívum eredetéről más volt, más lett, mint ami addig általánosan elfogadott volt.

A jelenlegi magyar néprajztudomány álláspontja röviden összegezhető. Ezt az összegezést négy nagy tekintélyű magyarországi néprajzos, Csilléry Klára (1976:123), Újváry Zoltán (1972), Kresz Mária (1976) és Kriza Ildikó (1980) munkái alapján állítottam össze.

*Munkáik nyomán a magyar néprajztudománynak olyan felfogása válik nyilvánvalóvá, amely szerint a magyar virágkultusz keresztény, kolostori hatásokból indul a 12. században. Népművészetünk a 15-16. századi reneszánsz kori, tehát Mátyás király idejében induló olasz hatásból, majd az azt követő török hódoltság kori, tehát 16-17. századi török megtermékenyítéssel keletkezett, majd végül a 18. századra bontakozott ki.*

*A tulipán díszítő-motívum eredete a 17. században Nyugat-Európából Magyarországra került importált tulipán, amelynek hatása a 18. századra virágzik ki a magyar népművészetben.*

*De még továbbmenve vannak olyanok, akik – mint Kresz Márta is említett munkájában –, arra hajlamosak, hogy ne tulipánt lássanak a népszerű magyar díszítő elemben, hanem liliomot, amelyet a rózsával együtt a nyugateurópai népektől kölcsönöztünk.*

Összehasonlító vizsgálódásunk bevezetéseként rámutatunk, hogy a 17. század előtti időből kevés a népművészeti anyag, legalább is a 70-80 év alatt a házi használatban tönkremenő textil anyagból, meg a faanyagból is. Egyesek vélekedése szerint akkor még nem volt meg a ma ismert népművészet, mások szerint csupán nem maradtak fenn leletek. Hiszen a honfoglalás korában a díszes szijákat, ruhadíszeket, boglárokat őseink részben rangjuk szerint, részben általánosan viseltek, jóllehet azokat mesterembe-

reknek, kovácsoknak, ötvösöknek kellett készíteniük. A fennmaradt fémeszközök ismeretével háttérként a természetes az, hogy elvárjuk: ne csak a mesteremberek, hanem a képzetlen nép is formába öntse művészeti alkotó készségét saját gyönyörűségére a hagyomány nyelvén; de a könnyen romló bőr, fa és fonalas anyag nem maradt meg. Néhány honfoglalás kori díszes csontfaragvány ez irányba mutat, valamint a hímzett terítők említése is a korai oklevelekben és bűnügyi periratokban. Az Altaj vidéki kurgán-temetkezés rátétes szönyegei, hímzései, bőrtárgyai és fafaragványai Kr. e. az 1. évezredből (Pazirik) is csak jégbe fagyottan maradtak meg, hogy tanúskodjanak a 2500 évvel ezelőtti steppe világának művészeti igényéről és a használt anyagok sokrétűségéről.

Hogy például egy honfoglalás kori egyén aranyat, ezüstöt, bronzot vagy olcsóbb vasat hagyott ránk sírjában, úgy véljük, csak az egyén anyagi erejétől függött, de ugyanazokat a hagyomány által kialakított díszítőmotívumokat használta a fémtárgyakon és mindennapi életében is a könnyen romló fonalas anyagon, fán, bőrön stb.

Tehát a 17. század előtt a művészeti emlékek vagy csak időálló anyagon maradtak fenn, így fémen (ötvös munkák és pénzérmék) és kőn vagy nagyon védett anyagon, mint kódexeken és díszes okleveleken vagy éppen arany hímzésként a koronázási paláston. Ezért mi a magyar díszítő motívumokat keresve nem teszünk különbséget a magyar népművészet és az egész magyar nép művészete között, mert lényegtelen, hogy a motívumokat képzetlen magyar ember a saját gyönyörűségére használta tárgyaitra tette-e vagy hogy magyar mesterember vagy művész alkalmazta-e azokat. Mindnyájan ugyanabból az ősi minta-kincsből meri tettek, amelynek összefüggéseit vizsgáljuk most.

A magyar tulipán-motívum eredetét tekintve érthetetlen a magyar néprajztudomány álláspontja annak a kép sorozatnak a tükrében, amelyet az előadás során vetítettem és elemeztem, hiszen az anyagnak ez a része minden kutató számára hozzáférhető. A jelentől visszafelé haladva századonként szeletelhető az idő és vizsgálhatók a tulipán ábrázolások. A sorozat

a 19. századdal kezdődött festett tálasokat mutatva Kalotaszegről és Nógrádból. A tulipán-motívum bőven megtalálható



népművészeti munkákon a 19. és 18. század folyamán fán, fonalművészetben, kerámián, hímestojáson, bútoron, fémeken stb.

A 17. századból Miskolcra származó tulipános tál (1692) és Bethlen Kata hímzett terítője (1694) rajta három fajta tulipánnal következett.

A 16. századból a török hódoltság előtti Erdődy-Bakócz kódex (E-B Gradualé 1520) egyik iniciálé-rajza (142a oldal) közepében levő három tulipánnal. A 16., 15. és 14. századból az említett kódex-képek Berkovits Ilona (1965) munkájában találhatóak.

A 15. századbeli kiváló olasz kódexfestő művész, a Mátyás király budai udvarában dolgozó *Francesco di Castello Ithalico* idegen ízű tulipánjai díszítik a „Kálmáncsehi Breviárium”-ként ismert kódex (1481) több lapját. Magyar művész alkotása azonban Kinizsi Pálné Magyar Benigna imádságos könyve (Festetich-kódex), amely 1490 előtti és amelyen a magyar szöveget gyönyörű, dús, zöld indafonat keretezi a Kinizsi címerrel, az indák között madárral és számos nemes egyszerűségű, három osztatú tulipánnal (2. kép). Most már 200 évvel vagyunk az állítólagos nyugat-európai tulipán-import előtt.

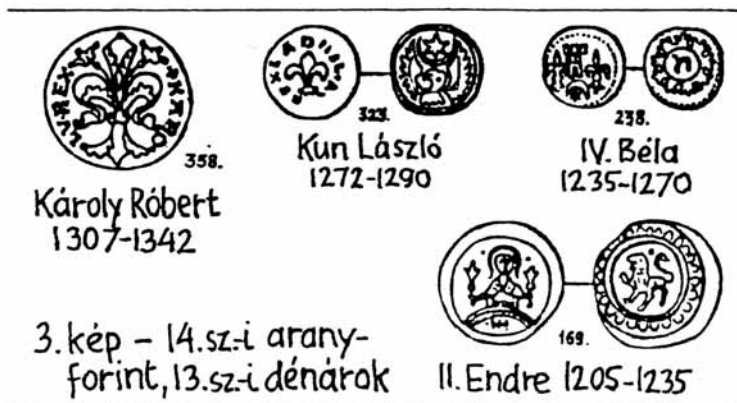


2. kép. 1490 előtt – Tulipánok Kinizsi Pálné imakönyvében

Ugyancsak 15. századból való Mátyás király és Beatrix címeres tányérja, körben tulipán szegéllyel és a budai várban talált majolika pohár e motívummal, valamint egy díszes kehely zománc tulipánjai is.

A 14. századból - a pozsonyi kódexfestő műhelyből való (1340) két misszálé lapjain a tulipános díszítés, egyikben az iniciáléban. Szintén Károly Róbert és Nagy Lajos pénzeken az Anjou

liliom szirmai között (3. kép) és jogarként is tisztán rajzolt tulipán található.



### 3. kép. 14. századi aranyforint, 13. századi dénárak

A 13. század pénzei további meglepetést szolgáltatnak (3. kép). Az úgynevezett Anjou liliom ugyanis Kun László (1272-90) pénzein is megtalálható, sőt teljesen azonos a cserkész lilomra emlékeztető rajzzal IV. Béla (1235-1270) pénzén is. A Kr. előtti első évezredbe nyúló sorozatunk időben legtávolabbi tulipán ábrázolásának találjuk hasonlatát II. Endre (1205-1235) pénzén.

Ismert dolog, hogy Anjou királyaink erőteljesen kihangsúlyozták, ha nőágon is, de az Árpád-házhoz való tartozásukat és az Árpád-ház hagyományainak nagy tiszteletben tartását. A korabeli pénzek azt tanúsítják, hogy az Anjou-liliom az Árpád-ház jelvényei közt már korábban megtalálható. Az ilyen karcsú, három osztatú virágmotívum a honfoglalás kori ötvösművészetben indákat lezáró díszítésként általában megtalálható, így indavégi tulipánnak nevezzük. A természetben is ismert a vadtulipánnak olyan válfaja, amelyet az angol nyelvű irodalom „lily-tulip”-nak, liliomtulipánnak hív.

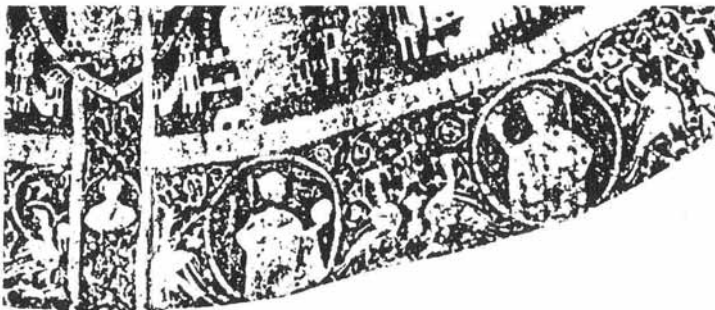
A 12. századból az esztergomi királyi kápolna oroszlános freskóján láthatók hármass osztatú indavégi tulipánok (1190 körül). Palmettákból formált tulipánok korai templomaink oszlopfő és párkány-szegély díszeként tűnnek fel (Székesfehérvár, 12. század).

A 11. században a veszprémi kőfaragó műhely oszlopfői és frízei alkalmaznak gazdag palmettás díszeket (4. kép). A tarsolylemez-művészet tárgyaira a letelepedett életmód miatt szükség nem volt, így az ügyes kézművesek a megváltozott, most már keresztény eszmei légkörben a nagy számban szaporodó templomok építésénél találták meg a művészi munka lehetőségeit. (Gerevich, 1938: XCIX-11. sz. és CLXI-12. sz.)



4. kép. 11. századi párkánytöredék, palmettás liliomokkal. Veszprém.

Ugyancsak 11. századi egyik nemzeti kincsünk, a koronázási palást 1031-ből. Eredetileg miseruhának készült az esztergomi székesegyház számára, gazdag díszítése vallási tárgyú. Csak a 12. században, legvalószínűbben III. Béla (1172-1196) uralkodása idején alakították át koronázási palásttá. Egy részt kivágtak belőle és díszes gallérral látták el.



5. kép. Koronázási palást szegély – 1031

A palástnak jelen tanulmány számára legérdekesebb része a gazdagon díszített szegély (5. kép). A korábbi miseruhát a szegély, a kereszténység előtti magyar díszítő hagyományhoz, a tarsolylemezek korának fémművészetéhez köti. A szegély szimbolikája hármassal: emberi, állati és növényi. Az ember vonatkozású rész a 12 korong és középpont Imre herceg képe. Imre balján az el-

ső korongban István király hiteles arcképe van, jobbján Gizella királynéé. A többi korongban az egyház korai mártírjainak és szentjeinek képei vannak. A szegélynek a hagyományt leginkább tükröző részéről, amelyben madár alakok, gazdag szövevényű indák és tulipánok vannak, és amelybe az arckép-korongok is be vannak ágyazva, a művészettörténeti munkák nagyon keveset mondanak.

A palást szegélyének aranyfonállal hímzett szövevényes indadíszében a korongok között páronként szembenálló, de hátranéző, nagy testű madarakat látunk. Tizenegy madárpár van a palást szegélyén, de úgy tűnik, hogy csak Szent István közvetlenül bal keze felé eső madárpár között van egy nagy alakú tulipán, másutt nincs. Kisebbség és nem annyira központiak, valamint egyszerűbb indavégi tulipánok találhatóak a szegély indavégződésein – sokszor palmettás jelleggel. A közre fogott nagy tulipán hármasszertű, két hátsó szírom stilizált jelzéseivel – (így valóban öt osztatú), amely ábrázolás gyakori a később tárgyalandó palmettás tulipánoknál. (A hátranéző madarak jellegéről és szerepéről további észrevételeket közlünk e fejezet végén.)

A paláston kívül ugyancsak a 10. század tarsolylemez-művészete tükröződik a 11. és 12. század kőből készült oszlopfőin és párkánydíszein inda jellegű szalagfonatokkal és palmettás tulipánokkal (4. kép).



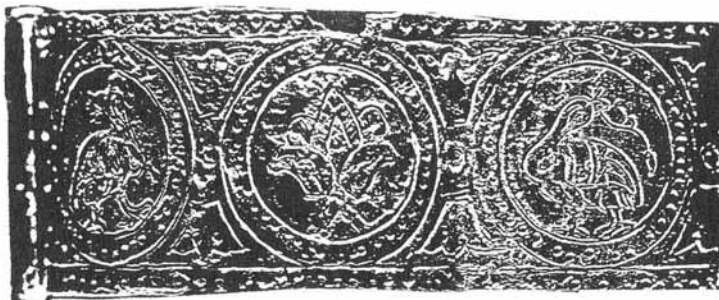
6. kép. Magyar szíjvég, 10. század

Tocik, 1968) most már 700 évvel a nyugat-európai holland tulipánok ideje előtt (6. kép).

A tisztaeszlar-bashalmi női karperec három korongjának a középsőjében palmettás tulipán van, stílusában igen hasonló a palást tulipánjához. Ez is hármasszertű, két hátsószírom jelzéseivel (azaz így öt osztatú) és ezt ugyancsak hasonló felfogásban két hátra

A 10. századból fémmunkákon követhetjük a tulipán motívumokat. Hármasszertű motívumok vannak számos Magyarországon kiásott szíjvégen és ruhadíszeken és még szebbek találhatóak a mai Szlovákia területén kiásott vereteken és szíjvégeken (Anton

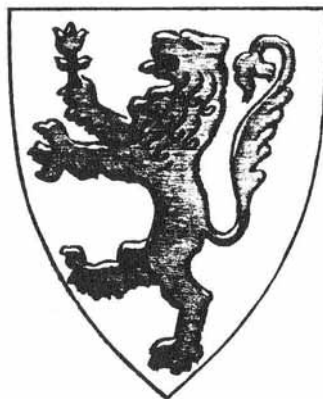
néző madár fogja közre a szélsőkorongokban (7. kép). A kereszténység előtti karperec ilyen közeli hasonlata a miseruhának készült koronázási palást motívumai elrendezéséhez jelzi, hogy az ötvös és hímző műhelyek azonos mintakinccsel dolgoztak. De ugyancsak ezt a stílust találjuk meg a korai Árpád-kor templomépítészetének kő díszítéseiben is.



7. kép. Női karperec palmettás tulipánnal. Tiszaeszlár-Bashalom.

A 10., sőt a 9. századba nyúlhat vissza Ajtony címere, amelyen a hátsó lábain álló oroszlán mellső lábai közt tulipánt tart (8. kép).

A 9. századba keltezhető az az Attila-kardként ismert Árpád-házi szablya, amely Álmosé vagy Árpádé lehetett és az etelközi időkből való, indavégi tulipánokkal a szalagfonatok között. Ugyancsak a 9. századba keltezi László Gyula a nagyszentmiklósi leletet, amely a honfoglaló magyarság és a késő avarság közti átmeneti idők stílusát tükrözi indavégi tulipánokkal a 2. számú korszak nyakán.

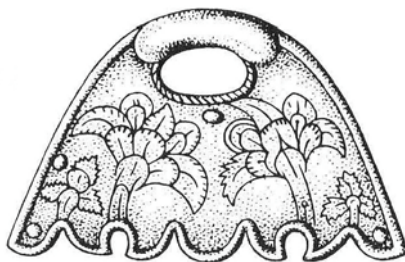


8. kép. Ajtony címere. 9-10. század.

9. vagy 8. századi a Volgamenti Tankejeván (Kujbisev környékén) talált tarsolyfüggesztő lemez a Szaltovó-Majjácki kultúra területéről, amely a magyarság doni-meotiszi szálláshelyének idejéből való, és szétnyitott szirmú

palmiettás tulipánt ábrázol a baloldalon, a tarsolylemez-művészet stílusában (9. kép). Ez a legkorábbi e művészeti stílusba sorolható régészeti lelet.

Bartha (1968:140-145) mutatott rá, hogy a tarsolylemez stílus sajátosan magyar. Így Etelközből való távozásunk után ez a formanyelv ott megszűnt s a Kárpát-medencében folytatódott. Más közeliünkben élő pusztai népek-nél ez a fantáziadús tarsolylemez fémművesség



9. kép. 809. század. Palmiettás tulipán tarsolyfüggesztőn. Tankejevka.

nem volt meg, így sem a besenyőknél, sem az úzoknál, sem pedig a helybenlakó szlávoknál. A bolgár-törökök fémművessége sem hasonlítható hozzá, leletanyaguk kevés és alacsony színvonalú. Így a tarsolylemez stílus egyre egyértelműbben azonosítható a magyarsággal vagy annak egyik összetevőjével (pl. Tankejevka) a Fekete-tenger fölötti steppén.

A 6. századba, a Fekete-tenger melléki késő hun birodalom idejére keltezi Fettich (1951) azt a hun szíjvéget (martinovkai lelet a Dnyeper jobb partján (10. kép), amelyen a tulipán és szív együttes megjelenése látható, hasonlóan a jelen élő magyar népművészet ilyen összetett motívumaihoz.



10. kép. Késő-hun szíjvég, 6. század.

Tulipán-motívumok találhatók igen nagy gazdagságban a jelenlegi közép-ázsiai (khorezmi, üzbec) és belső-ázsiai (ujgur) népek díszítőművészetében, valamint az avar művészetben, s kisebb számban a perzsa „Sassanida” (Kr. u. 3-7. század) és az óiráni „Akhaimenida” (Kr. e. 7-4. század) leletek között is. A tulipán-

motívum azonban egy más, gazdag leletekkel rendelkező forrásra megy vissza, mint azt alább tárgyaljuk.

A Kr. e. 5. században az Altaj-hegység északi lábánál fekvő Pazirik kurgán-temetkezéseiben bőven találunk tulipános ábrázolást bőrpalackon, rátétes nemezen, szőnyegen. A sírba temetett előkelő szkíta lován, pettyes (párducbőrös?) kacagányban jelenik meg a temetkezésnél használt szőnyegen az anyaistennő előtt, aki trónján ülve fogadja az elébe járulót és kezében olyan életfát tart, amelynek számos indás ága hármás osztatú tulipánban avagy tulipán bimbóban végződik. A szőnyeg szegélyén pedig az Árpád-házi IV. Béla pénzéről ismert, de a későbbi Anjoukénak tartott liomtulipán látható, amelyet indavégi tulipánként jeleztünk (11. kép).



11. kép. Szkíta. Kr.e. 5. század, Pazirik.

E jelenet másvilági életre vonatkozó üzenetét látva, elkerülhetetlen az a konklúzió, hogy a tulipán kultikus növény volt 2500 évvel ezelőtt a szkíta kultúrkörben, amelyből a magyarság elkerülhetetlenül merített és magyarázza a tulipán-motívum népszerű-

ségét és évezredes szívós beleivódását a magyar díszítőművészetbe.

A Kr. előtti 7. századból való a számunkra jelenleg ismert legkorábbi tulipán-ábrázolás egy dél-kaukázusi gazdag szkíta leletből (Ziwiye). Egy aranyból készült pecsétnyomón van öt olyan vastagodó hasban végződő tulipán, amelynek legközelebbi mását a fentebb említett II. Endre 13. századi pénzén láttuk (3. és 12. kép).



12. kép. Szkíta. Kr.e. 7. század, pecsét. Ziwiye  
eszlár-bashalmi női karperecen és a koronázási paláston a hátrafelé tekintő madarak között központi helyet elfoglaló tulipánnak a paziriki hasonlat alapján az „élet virágát” kell jelképeznie a széles körben ismert életfa szerepéhez hasonlóan. De vajon mik lehetnek az élet virágát vigyázó őrmadarak? A palást szegélyében az indák közt levő madarak hosszú, vékony nyaka, fejükön a hosszú, lehajló stilizált tollbóbita, erős szárnyuk, örökös, figyelő állásuk arra enged következtetni, hogy az őrmadarak legnemesebbike, a daru van ábrázolva. A faroktollak végén a jellegzetes pávaszem hiánya, a páváéhoz mérve viszonylag rövid farok, a páva felfelé álló bóbitájának hiánya, a vékony, hosszú nyak nem engedi meg, hogy pávát lássunk bennük.

Egy madárpár részletes fényképét ismerjük, az István király balkeze felé esőt. A képet Kovács-Lovag (1980:74) közölte. Ugyancsak bóbitás darut – magyar neve „pártás daru” (*Anthropoides virgo*) – ábrázolnak az Őrség várainak címerei, melyek a 13. századból valók, IV. Béla adományozta őket (13. kép). A darunak a jelenben gyakoribb változata az, amelynek nincs lehajló tollbóbitája, közönségesen: a daru (*Grus gros*). Ez a kettő a legismer-



tebb a Kárpát-medencében. A darucsapat – tizenegy pár van belőlük az indafonatban – nemcsak az egy, nagy alakú, központi tulipánt őrzi, hanem egy darupár ugyanolyan visszapillantó helyzetben közrefogja a magyarság féltett reményének, Imre hercegnek képét is (5. kép).

A palást kompozíciója valójában csak így teljes, amikor bemutatja az Isten dicsőségére rendelt teljes mindenséget, az égieket, a földi embert, az állatot és a növényt, mindegyiket a maga szerepében.

A tiszzaeszlár-bashalmi női karperecen a jelenet megismétlődik. De ezen maga a tulipán, amely a palástéhoz hasonló 5 osztatú palmettás tulipán, azaz itt az élet virága és az azt közrefogó, egyszerűen rajzolt, visszatekintő őrmadarak maguk vannak a korongok belsejében (7. kép). A paláston e szimbólumok a korongokból kiszorultak, helyet kellett adniuk a királynak és a szenteknek, s bár jelenlétük alárendelt, mégis tanúskodik az előző évezredbe nyúló hagyományos magyar díszítőművészettel való kapcsolatáról.

A koronázási palást, azaz korábbi miseruha készítése helyét tekintve *Gerevich* (1938) is és *Kovács-Lovag* (1980) is csak nagyon óvatosan hajlik a felé, hogy az Magyarországon készült. Az utóbbiak e mellett rámutatnak sok más véleményre, amely szerint a palást a bajor Regensburgban készült Gizella családjának kedvelt helyén, az után, hogy a hímzés technikája bizánci eredetű lenne más bizánci as vonások mellett, majd a vallásos elemeket vizsgálva további reichenauai és baseli párhuzamokra mutatnak rá.

Pedig a szegély szorosan kapcsolja a palástot a tarsolylemezekről elnevezett ómagyar művészeti stílusba nemcsak indás, tulipános, madaras motívumai és stílusa miatt, hanem még a kereszténység előtti hagyományokhoz kapcsolódó üzenete miatt is, amelyet szilárdan rögzít a 10. századba a tiszzaeszlár-bashalmi karperec hasonlata.



13. kép. Ósdaru. Örvidéki várak, (Burgenland) címerészlete

A magyar díszítőművészet tulipán-motivumát tekintve a szkíta kultúrkör hiedelemvilágáig visszamenő egyezés amelynek az ázsiai türk népek is örökösei – jelzi azt, hogy milyen környezetben és hol folyt le a magyarság korai története. Hogy a magyar díszítőművészetnek milyen kapcsolatai vannak a szintén szkíta kultúrkörben és hagyományokon felnőtt ázsiai türk népekkel, a következő részek mutatják be.

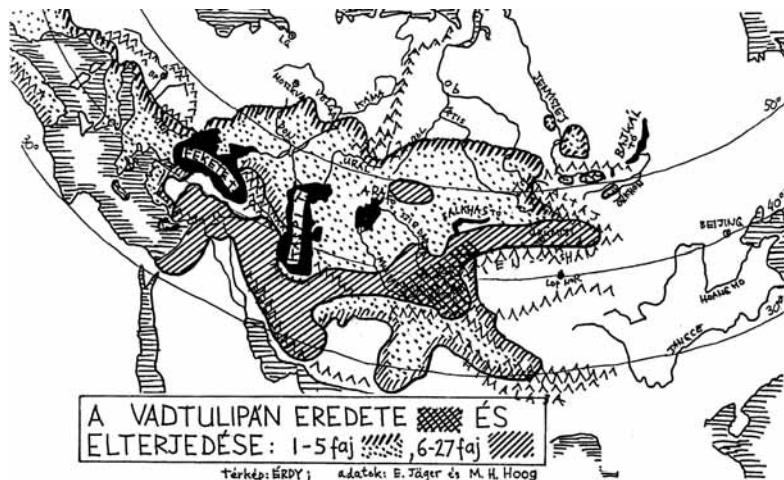
A tulipán-motivumoknak ezt a több mint két és fél évezredes sorozatát látva nehéz megértenünk, hogyan lehet, hogy ezt az összefüggést a magyar néprajztudomány kutatói nem vették észre, és a tulipánt a 17. században Nyugat-Európából vélik importálni a magyar díszítőművészetbe. A magunk részéről a közölt levezetés alapján azt állapíthatjuk meg, hogy a néprajztudomány álláspontja a valóságot nem tükrözi és így az elfogadhatatlan.

## II. A VADTULIPÁN NÖVÉNYFÖLDRAJZA

Az előbbi levezetésnek további összefüggései vannak. A bevezetésben már utaltam négy ázsiai kutató utamra a 40 fokos párhuzam mentén, amelyeket az 1. kép tüntet fel. S amikor egy hagyományos növények ültetési tájékoztatójában a „*Tulipa turkestanica*” elnevezésű növényt láttam, nyugat- és keletturkesztáni utazásaim természetszerűen fölkeltek érdeklődésemet e vadvirág iránt. Azt találtam, hogy a vadon élőtulipánok hazája Közép-Ázsia, ahol 125 vadtulipán faj ismert. Ezek elsődleges gén-központja, azaz eredő helye a Tien Shan és a Pamir-Alai (nem Altaj) hegység vidéke, ahol egy 1000 km sugarú körben 51 fajtája található meg. A vadtulipán a hegyvidéket és a steppét lakja. Egy másodlagos, kisebb génközpont a Kaukázus és a Káspi-tó déli előtere, szovjet Transzkaukázia és az iráni Azerbajdzsán, ahol 26 faj él az 1000 km sugarú körben. A vadtulipánokat tárgyaló legösszefogóbb munka az Alma-Atában született és Taskentben tanító professzornő, *Botschantzeva* (1982) „Tulips” című, oroszról angolra fordított munkája és *M. H. Hoog* (1973) összefoglaló cikke.

*E. Jäger* (1980) térképe és *Hoog* (1973) adatainak összevetésével van újrarájzolva a 14. képként közreadott térkép (térkép rajz: Érdy M.). Rajta fel van tüntetve a vadtulipán elsődleges génközpontja a Tien Shán és a Pamir-Alai vidékén. Ferde vonalkázás

jelzi azt a sűrűn települt területet, amelyen tájegységenként 6-27 faj él. Ez a Tien Shántól a Pamiron át, Közép-Ázsián keresztül Iránt, a dél-káspi térséget és Dél-Kaukázust (a másodlagos génközpontot) érintve Kis-Ázsiába nyúlik. Az a térség, amelyben a vadtulipán 1-5 fajja él, ellepi az egész szteppét a Bajkál-tó szomszédságától, az Altaj-hegységen és Dzsungárián keresztül a Kirgiz Steppén át a Kaspi és az Ural hegység között a Volga-könyökig felhúzódva, a doni-meotiszi és a Fekete-tenger fölötti vidéket, ott, ahol a magyarok meotiszi, lebédiai és etelközi szálláshelyei voltak, és közel fedti az egész Szaltovó-Majacki régészeti kultúra területét. Majd a dunai Vaskaput érintve (ott él vadon a Tulipa hungarica) – Hoog (1973) végignyúlik egészen az Ibériai-félszigeten át Afrika északi partvidékéig. A gén-központtól délre Kashmirba és a Himalájába nyúlik.



14. kép A vadtulipán eredete és elterjedése.

S ha most figyelmünket az őstörténet társtudományainak eredményeire fordítjuk, akkor emlékezhetünk arra (Érdy 1983, 1984), hogy az embertan eredményei nyomán a magyarság biológiai eredetét nem a finnugor népek közt találjuk meg, hanem Közép-Ázsiában, és a népdal összehasonlítás eredményei ezzel teljesen egyeznek. *Bartók Béla* (1943) a magyarság és népdalainak eredetét Közép-Ázsiában jelöli meg és legkevesebb az 5. századig követi vissza. A pekingi népzene kutató *Du Yaxiong* (1982) pedig

Belső-Ázsiáig, a 9. századi ujugurok ma is élő leszármazottaiig, a sárga ujugurokig és a mai ujugurokig követi és a hun népzenében gyökerezőnek tartja. De népmeséink motívumai és népköltészetünk formái is Közép- és Belső-Ázsia hun utód türk népei közé illesztenek bennünket. Így nyelvünknek a társtudományok útmutatását figyelembe vevő elemzése a nyelvtudomány további sürgető adóssága.

S a régi történeti források (arab, perzsa, szír, de bizánci és nyugat-európai is) nem ugyanígy az ázsiai pusztákra viszik a magyarság őstörténetét? Turánba, Turkesztánba a türk és hun, meg szkíta népek közé? A régi források szerint nem más nép, hanem mi vagyunk a türk nép nevének továbbvivői, Hungarus nevünk az onogur türkök neve, akik Konstantinos Porphirogenetos „sabartoi asphaloi”-aival, – azaz az „alsó szabirok”-kal, azaz a Kaspi-Kaukázus alatti szabir-hun nép részével ötvöződve hozták létre a mai magyarságot a doni-meotiszi szálláshelyünkön a *csodaszarvas* mondakör szerint, alán és óbolgár környezetben. Ide kifánkozik egy megjegyzés. A Tigris baloldali mellékfolyói a Felső Zab és az Alsó Zab. Az Alsó Zab helyi neve (arab) Zab-al-Asphal. Ennek nyomán a bizánci császár szerinti „régí nevünket” a „sabartoi asphaloi”-t nem „rendíthetetlen szavárdok”-ként, hanem „alsó szabirok”-ként értelmezem.

Hasonló eredményre jutott más úton, egy nagyobb nyelvészeti dolgozatában *Németh Gyula* (Yonkers, USA) (1964), aki „alsó (hegy lábánál lakó) szabirok” megoldást javasolt.

Tehát a magyarság korai összetevőinek, mind a Káspi-tó és az Ural hegység közti steppén Európába nyomuló onogur türköknek (Thury, 1896), mind a Káspit délről kerülő alsó szabiroknak bőségesen alkalmuk nyílt vándorlásuk során az ázsiai steppéken és hegyoldalakon a tulipánnal találkozni, azt megismerni és a leletek tanúsága szerint azt vándorlásuk során ősi hagyománykincsként magukkal hozni. Hogy a tulipánnak a szkíta kultúrkörben kultikus szerepe volt, azt a paziriki, túlvilági jelenetet ábrázoló, istennő kezében tartott tulipános életfa tisztán mutatja. Így a magyar őstörténet számára a tulipán díszítő elemből és a vadtulipán növényföldrajzából levonható irány ugyanúgy Közép- és Belső-Ázsia felé mutat, mint az embertan, a népköltészet, a népdal és minden történeti forrás maga is.

### **III. A MAGYAR DÍSZÍTŐMŰVÉSZET ALAPELEMEI- NEK ÚTJA A FÖLDRAJZI TÉRBEN**

A Káspi-tó és az Altaj-hegység közti nagy területet lakó kazakh nép (amely különbözik a Fekete-tenger északi partja mentén lakó kozákoktól) rátétes szőnyegein és más népművészeti munkáin gyakran található a jellegzetes csavart hegyű levél-díszek, a palmetták meg ennek indavégi változatai. Ez már dzsungáriai utamon 1983-ban feltűnt, amikor az ujugrok között, a Tien Shan hegység legelőin nomadizáló kazakhok sátrainak bel-sejét láttam és fényképeztem. A kazakh palmettákról néha magyarországi közleményekben is hirt adtak.

Hogy azonban a Dzsungáriát, illetve Kelet- Turkesztánt lakó ujugrok művészetében is igen gyakori a palmetta, az már kevésbé ismert, nyilván az anyag hozzáférhetetlensége miatt.

Magyar vonatkozásban a teljes Árpád-kort felölelő 400 év művészetének igen jellemző motívuma a palmetta.



Hogy azonban Közép- és Belső- Ázsia művészeti és népművészeti motívumai milyen tömkelegének van megfelelője a magyar nép díszítőművészetében, csak azután vált nyilvánvalóvá, hogy khorezmi népművészeti és művészeti anyag birtokába jutottam a legutolsó, sorrendben a 4. közép-ázsiai utam során 1985-ben.

Miután a khorezmi fafaragás motívumainak és a magyar tarsolylemez-fémművészet motívumainak számos párhuzama feltűnt, már a korai vizsgálódásoknál meglepőnek találtam, hogy a magyar kora Árpád-kori, valamint etelközi és doni-meotiszi fémművészetünk megfelelői gazdagabbnak mutatkoztak a közép-ázsiai Khorezmiával, mint az eddig számon tartott perzsa művészettel. Gazdag anyagot találtam *Gatchunaev* (1981) és *Mankovskaya* (1982) könyvében, melyeket Khorezmből hoztam.

Ebben a fázisban tehát segítséget remélvén megmutattam gyűjtött anyagomat *Kerkay Emesének* (Kerkay Lászlónénak), aki Passaic-ben (New Jersey-ben) az American-Hungarian Museum, korábbi nevén a *Hungarian Folk Museum* néprajzi kurátora. A népművészeti kiállítások közül ő elsősorban a népi hímzéseket és a hímestojás kiállításokat állítja össze, a néprajz e két ágában előadásokat tart és műhelyoktatást végez.



Így most nem vizsgáljuk az állat- és madármotívumokat, tehát szarvast, oroszlánt, turult vagy sast. Nem elemeztük egy Sassanida ezüst csészén és két nagyszentmiklósi arany korsón látható, Emese és a turul nászára vagy más, az ókori-keleti hiedelemvilág jeleneire emlékeztető képeket; sem pedig az építészet és ruházatkódás párhuzamait.

rózsa		tulipán		levél - szentetű		csigavonal	
dupla rózsa		cifra tulipán		palmetta		csigasor	
hegyes szirmú rózsa		indavégi tulipán		indavégi palmetta		inda, -kacsokkal	
szilvamaqos rózsa		palmettás tulipán		legyezős levelcsokor		inda madárral	
szíves rózsa		tulipánsor szegély		szkita rátét szabálytalan		végtelen háló	
indás rózsa sor				szögletes rátét			
nyolcas csillag rózsa				ÖSSZEHASONLÍTOTT EURÁZSIAI DÍSZÍTŐELEMELK			

### 16. Összehasonlított eurázsiai díszítőelemek.

Csupán a díszítőművészeti ábrázolások építőelemeire, a levélre, indára, virágra szorítkoztunk. Ennek ellenére Khorezmben jelképrendszeres motívum is feltűnt, több helyütt a paloták falán a magyar népművészetben is ismert „szivestulipán(t)” összetett jelét láttuk, sőt szkita szív-tulipán együttest is találtunk (19. kép). Ezeket azonban, mint összetett motívumokat, nem kívántuk jelen vizsgálatainkba belevonni és a mester-táblázatban egyszerűen csak cifra tulipánként neveztük meg.

Itt kívánom megemlíteni azt is, hogy *Kerkay Emese* a tulipán-sorozatba is illő több motívumra felhívta figyelmemet és volt szíves a tulajdonában levő számos ritka közleményt rendelkezésemre bocsátani, valamint az anyagot átbeszélni.

A közép- és belső-ázsiai török népek mellett, amelyek között személyesen jártam és gyűjtöttem, összehasonlításuként feltüntetjük a Kr. előtti Akhaimenida-kor művészetét és a Kr. u. 3-7. századi Sassanida-kor művészetét. Ez utóbbit fontosnak tartottuk,

mert a művészettörténet úgy tartja számon, hogy honfoglalás-kori fémművészetünk „Sassanida ihletésű „

## A MAGYAR DÍSZITŐMŰVÉSZET ALAPELEMEINEK EURÁZSIAI KAPCSOLATAI

	MAGYAR KÖZÉP-BELSO					FINN-UGOR		AVAR	SZKITA	IRÁN	TÖRÖK	
	MAGYAR	KÖRÖZ	ÜZBEG	KAZAH	UGUR	FINN	UGOR	AVAR	SZKITA	PERZA	PERZA	HÓDOLT-SZKITA
rózsa	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
dupla rózsa	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
hegyes szirmú rózsa	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
szilvماغos rózsa	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
szíves rózsa	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
indás rózsa sor	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
8-as csillagrózsa	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
tulipán	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
cifra tulipán	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
indavégi tulipán	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
palmettás tulipán	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
tulipánsor szegély	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
levél -5 osztatú palmetta	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
indavégi palmetta	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
legyezős levelcsokor	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
szkita rátét szabályt	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
szögletes rátét	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
csigavonal	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
csigasor	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
inda; -kacsokkal	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
inda madárral	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
végtelen háis	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
	23	17	13	8	12	5	0	10	16	11	3	13

17. kép. A magyar díszítőművészet alapelemeinek eurázsiai kapcsolata.

A finnugor népek népművészetét széles körben ismertető kitűnő anyag állt rendelkezésünkre Rácz-Valonen (1978) könyvében, másrészt Lukina (1979) munkájában, amely gazdagon ismerteti a hantik (osztjakok) díszítőművészetét.



Összehasonlításunk ezenkívül felöleli az avar, szkíta, iráni és a hódoltság-kori török művészet megfeleléseit.

A rendelkezésre álló anyagot egy mester-táblázatba rendeztem (17. kép), amelyen függőlegesen a 23 alapmotívum van feltüntetve. Vízszintesen az összehasonlított népek láthatók nagyrészt földrajzi elhelyezkedésük szerint. Ahol a magyaréval azonos motívum van, ott a kocka be van vonalkázva, ugyanakkor benne rövidítéssel feltüntetve, hogy honnan való a fénykép vagy hogy az irodalomban a kép hol található meg. A jelen közlemény alakja és oldalszám a nem alkalmas arra, hogy a rövidítéseket magyarázzuk és a vonatkozó irodalmat felsoroljuk. Itt elegendőnek véljük azt érzékeltetni, hogy egy-egy nép vagy népcsoport függőleges oszlopában annál nagyobb fokú az egyezés a magyar díszítőművészettel, minél több a bevonalkázott kocka a lehetséges 23-ból. A táblázatban a legalsó sorban feltüntetett számok jelzik, hogy a 23-ból hány motívum egyezik a magyarral jelezve a kapcsolat fokát.

Feltehető, hogy további kutatás más motívumokat is alkalmasnak találhat az összehasonlításra, valamint a vizsgált népeknek ebbe a táblázatba illő további motívumai is találhatóak, pl. a kazakh-kirgiz oszlopban is várható ez.

A táblázatból látjuk, hogy a legnagyobb megfelelést a *khorezmi* művészettel találtuk, 17-et a 23-ból; nem hiába, ez volt az az anyag, amelynek segítségével az egész összefüggést felismertük.

Meglepetés, hogy a második legnagyobb megfelelés az időben 2500 évvel alattunk fekvő *szkíta* művészetben található, 16 a 23-ból. Ez persze azt is jelzi, hogy a magyarság a szkíta kultúrkör tagja volt, mint ahogy a többi vizsgált török fajú ázsiai nép is, amely ma a korábbi ázsiai szkíta területeket lakja. Minthogy a vizsgált népek közül a szkíták kultúrájából valók a legrégebbi, 2700 éves leletek, ebből nem vonhatunk le más következtetést, mint azt, hogy a motívumok elsődleges forrása a szkíta művészet. Ez termékenyítette meg nemcsak a magyar, hanem a türk népek és a Kr. utáni Sassanida-kor művészetét is. A szkítánál csak néhány száz évvel későbbi Akhaimenida-művészet még nem mutat jelentős egyezést.

A türk nyelv közeli dialektusait beszélő *üzbégek* és *ujgur* erőteljes egyezéssel jelentkeznek a mester-táblázatban. Itt kell megjegyeznünk az ujjurban a palmetták gyakori előfordulását.

A *kazakh* és *kirgiz* művészeti anyagból csak kevés áll rendelkezésünkre a kiértékeléshez, de a kazakh művészetben a palmetták igen nagy gyakorisággal fordulnak elő.

Az *avar* művészet szintén erőteljes egyezései jelzik a rokon kultúrát.

Iránban, mint említettük, a Kr. előtti korszakból szegényes az egyezés, a Kr. u. 3-7. századi *Sassanida*-korból azonban erős. A táblázat eredményei tehát híven tükrözik a magyar művészettörténet azon észrevételét, hogy közeli a kapcsolat a magyar és a Sassanida-művészet között. Ezt az észrevételt azonban gyengíti az a megfigyelés, hogy az iráni művészetben az egyezést mutató motívumokat nem használják gyakran. Így ellentét található a khorezmivel, ahol az egyező motívumok nagy számban láthatók a díszített tárgyakon. S az is észrevehető, hogy bár komplexképeken, mint pl. azon, amely a turul nászát ábrázolja Emesével vagy más megvilágításban, az embert az égbe ragadó sasnak meglepő hasonlata van mondáink képeivel vagy a nagyszentmiklósi kincs 2. és 7. korszójának ábrázolásaival, azt találtuk, hogy e komplexképek alapelemei, építőkövei csak szegényes egyezést mutatnak. Az óiráni művészetben a kevés *Akhazmenida* egyezés azt is jelzi, hogy a Sassanida-művészet nem ennek a folytatója és nem olyan primer forrás, amelyben a honfoglalás-kori magyar művészet egyedüli „ihletőjét” kell keresnünk, hanem az maga is a szkíta kultúrkörből elindult steppei díszítőelemek átvevője volt.

A hódoltság kori *török* művészetben (Fehér, 1975) is sok az azonos díszítő elem. De kérdeznünk kell, miért ne lenne? Hisz nem ugyanúgy Közép-Ázsiából jöttek az oguz törzsszövetségből, mint a magyarság onogur összetevői? (Thury, 1896). És *Bartók* nem azt állapította meg, hogy a török népdal és a magyar népdal 43 %-os egyezése csak úgy lehetséges, hogy e két nép ősei egymás szomszédságában éltek legkevesebb 1500 évvel ezelőtt (*Bartók, 1943*)? / Hogy ez a terület Közép

Ázsia-e vagy hogy a magyarság eredetének száalai messzebb, Belső-Ázsiába nyúlnak-e, az a kutatások további finomítását igényli.

Az eddig vizsgált összefüggésekhez még néhány észrevétel kívánkozik. A végtelen háló-motívum sorában az *üzbég* oszlopban jelzett motívum valójában az üzbéget megelőző *szogd* művészet alkotása a Kr. utáni 7. századból, a Szamarkandtól keletebbre fekvő Pendzsikent nevű városukból. A 9-10. századi magyar végtelen háló-motívum így megtalálható fán a 10. századi khorezmiben, falon a 7. századi szogdban és egyformán fémeken a 6-8. századi avarban, a Kr. e. 7. századi szkítában és a 16. századi törökben is.

Bár a komplex-motívumokat nem volt célunk vizsgálni, mindamellettt rá szeretnénk mutatni olyan motívumok meglétére, amelyeket két egyszerű motívum együttese alkot.



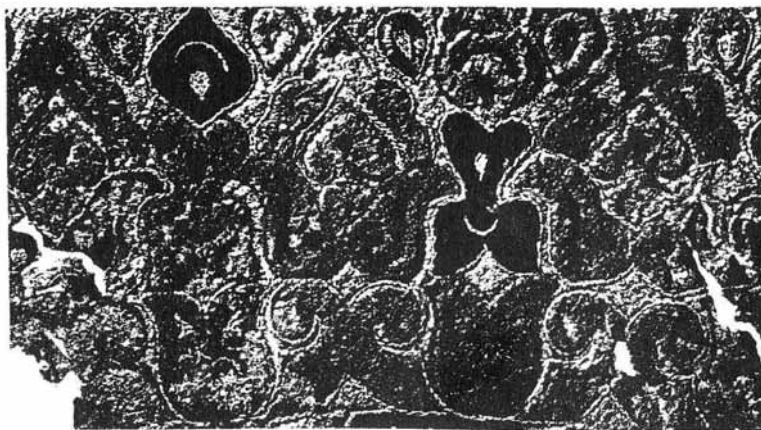
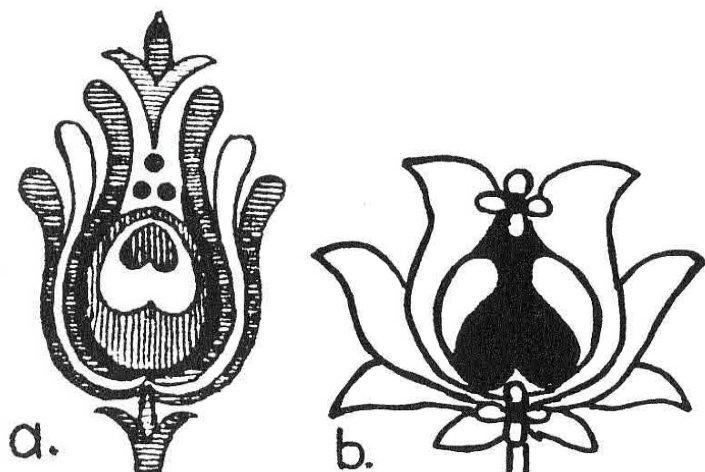
**18. kép. Khorezmi palmettás-tulipán faoszlop.**  
Khiva környéke. Atandja-tura épületrészlet.

Az egyik a tulipán és a palmetta együttese, ezt mi „*palmettás tulipán*”-nak nevezzük. Palmetta formálja a tulipán szirmait. A magyaron kívül ezt megtaláljuk a khorezmiben egy faragott faoszlop on

(18. kép) azonos formában két szárból fakadva, mint ahogy az a tisztaesztlár-bashalmi karperecen van (7. kép). Palmettás tulipán van még rátétes szőnyegen a kazakhban és bőrrátéten az altaji szkítában. A magyarban a 10. századi ezüst karperec mellett megvan a 11. századi koronázási paláston és a 11. századi románkori templomaink párkányszegélyein, azaz a fém-, fonál-, és kőfaragó művészetben. Az említett ezüst karperec palmettás tulipánja az irodalomban időnként „*levélsokorrá egyszerűsödött életfa*”-ként van megjelölve, amely nem a legáltalánosabb elnevezés (Dienes 1972:84).

A másik kettős motívumot a tulipán és a szív együttese adja. Ennek szerelmi jelképként értelmezett jelentéséről *Hoppál* (1983) írt. Mi arra kívánunk rámutatni, hogy e kettős motívumot a magyar anyagon kívül (19a. kép) megtaláltuk a másfélszáz éves khorezmi paloták csempéin (19b. kép) egy 6. századi késő hun

ezüst szíjvégen (11. kép) (Dnyepermenti lelet Martivokáról) és a Kr. e. 5. századi paziriki rátétes faliszőnyegen (19c. és d. kép).



19. kép. Szíves tulipánok. a: magyar szűrhimzés, Kiskunfélegyháza. b: Khorezmi csempedisz, Khiva. Kunya Ark, Nyári mecset, 19. század. Alul: altáji szkíta faliszőnyeg, Pazirik, 2. sír, Kr.e. 5. század.

Ha e kettős motívumokat előfordulásuk szerint összegezzük, akkor a következő sorozatot kapjuk:

palmettás tulipán század:	magyar 10 és 9	khorezmi 18/19	kazakh 19/20	szkíta Kr.e.5
szíves tulipán század:	magyar 19	khorezmi 19	hun 6	szkíta Kr.e.5

Az ilyen, sokszor jelentést hordozó összekapcsolt alapelemek meglelte további nyomatékot ad a felismert eurázsiai kapcsolatok helyességének.

A nem várt probléma ezek szerint csak a mester-táblázat közepén található. Az európai finn népeknek ugyanis (finn, balti finn, permi finn) a lappot hozzáadva, még csak vannak megfelelései, összesen öt motívum. A legkevesebb az eddig tárgyalt népek között. Ezek is a rózsa csoportjában vannak (négy) csupán a cse-remiszeknél előforduló csigavonal mellett. Van egy kétséges hatodik, egy tulipán egy észti pártán (*Rác-Valonen* 1978:119). Ez az egyetlen darab azonban a finnugor népek ismertett népművészetében, amelyen ez található volt. A tulipánt azonban szekfűk fogják közre, s a szekfűk jelenléte mindennél jobban jelzi, hogy ez kései török átvétel, nem pedig a saját kultúrájukból fakadó díszítőelem.

Az igazi, mondhatni zavarba ejtő probléma az obi ugorok, a vogulok és osztjokok oszlopában van. Annak ellenére, hogy *Rác-Valonen* (1978) könyve mellett tanulmányozhattuk *Lukzna* (1979) gazdag és kitérő könyvét az osztják népművészetről, egyetlen díszítőművészeti megegyezést sem találtunk a nyelvészeti érvelés alapján legközelebbinek vélt nyelvi és etnikai rokonainkkal, akikkel a feltevések szerint azonos ősnépet alkottunk.

Ide kívánczik egy igen találó törvényszerűség, amelyet az ismert szovjet kutató, *V. N. Csernyecov* fogalmazott meg, s amelynek magyar fordítása állt rendelkezésünkre. Itt nem egy kutató meglátására vagy tekintélyére kívánunk támaszkodni, de Csernyecov a logika által amúgy is diktált összefüggést jól öntötte formába. Idézve a megállapítást: „Azzal viszont általában mindenki egyetért, hogy minden jelentősebb régészeti műveltségcsoport kialakulása, fejlődése és földrajzi elterjedése hosszú időt vett igénybe és meghatározott területen ment végbe. Következésképpen törvényszerű, hogy a hosszan tartó együttélés hatására a vizsgált népcsoport anyagi kultúrájára fényt vető régészeti leletekben,

mégpedig ezeknek főleg a gazdálkodási módtól független, hagyományos összetevőiben – például díszítőművészetében közös vonások alakuljanak ki. Ezek voltaképpen az adott közösségnek a többitől elkülönítő sajátosságait, vagyis etnikai jellemzőit adják” (Csernyecov, 1968:114, közölte Veres, 1975:189).

Ezt a szélesen elfogadott törvényszerűséget is szem előtt tartva a mester-táblázat összegezéséből az látszik, hogy a magyar díszítőművészet a közép- és belső-ázsiai türk népekével mutat erős egyezést, különös tekintettel Khorezmre, igen erősen kötődve a szkíták által elindított és képviselt művészeti irányhoz. A díszítőművészet a szeppe népeinek lovas kultúrájában nem csupán a gyönyörködtetést célozza, hanem szigorú, a hagyományokban és a hiedelemvilágban gyökerező törvényekkel rendelkezik, és mondanivalója, kifejezni valója van.

Ezért olyan drámai az összefüggés és megegyezés hiánya az obi-ugor vogul-osztjákokkal. Az együttélés, a közös kultúra és ősi kultusz nyoma sincs meg köztük és köztünk a hagyományban gyökerező díszítőművészet szerint. Arra most csak melleleg emlékeztetünk, hogy az embertan szintén semmi kapcsolatot sem talál az obi-ugorokkal, de a finn népekkel sem, a népdal-összehasonlítás *Bartók* és *Du Yaxiong* nyomán szintén tagadja a kapcsolatot, más történeti társtudományokkal egyetemben.

Tehát így a díszítőművészet őstörténeti társtudományként való használhatóságát mutattuk be, amely egyetértésben van a többi társtudománnyal, Közép- és Belső-Ázsia felé mutat, és ellentétben áll a nyelvészeti feltételezések alapján felvázolt elképzelésekkel a magyarság eredetét és korai történetét illetően. Arra a kérdésre, hogy használható-e a néprajz díszítőművészeti ága az őstörténetben társtudományként, a válasz: igen, kivéve, ha finnugor őstörténetet szeretne valaki belőle kiolvasni (v.ö. *Kósa* 1986).



## IRODALOM

- BARTHA Antal (1968), A IX-X. századi magyar társadalom, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BARTOK Béla (1943), „Introduction” és „Conclusions” a törökországi népdalgyűjtéshez. Közölte: Saygun, A. Adnan, Béla Bartók's Folk Music Research in Turkey, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1976.
- BERKOVITS Ilona (1965), Magyar kódxek a XI-XVI. században, Magyar Helikon, Budapest.
- BOTSCHANTLEVA, Z. P. (1982), Tulips, A. A. Balkema, Rotterdam. (Eredeti orosz változata megjelent Alma-Atában, 1962-ben.)
- CSERNYECOV, V. N. (1968:114), Opit vigyelenyija etnokultumih arealov v szeverovosztocnoj Evrope i Szevemoj Azii, Idézte Veres Péter „A gazdálkodási specializáció és a termelőerők fejlődése a magyar őstörténet folyamán”, Néprajzi Értesítő, a Néprajzi Múzeum Évkönyve, Budapest, 1975.
- CSILLÉRY Klára, K. (1976), „A szerelmi ajándék a magyar parasztságnál”, *Ethnographia* (Budapest) LXXXVII, 103-132, 1-2. szám.
- DIENES István (1972), A honfoglaló magyarok, Corvina, Budapest.
- DU Ya-xiong (1982), „A yugur nemzetiség nyugati részének népdalai és a rokon népdalokkal való összehasonlítása és kutatása” (kínaiából fordított cím), előadás a 2. Országos Évi Népzene-kutatási Konferencián (National 2<sup>nd</sup> Annual Meeting of Ethnomusicology), Beijing, 1982 aug. 10-19. Közölte a „*China Music*” című negyedévi folyóirat kínai nyelven, 22-25 old. (1982 december, 4. sz.) No. 8. folyamatos szám.
- ÉRDY Miklós (1983), „Belső-ázsiai utam az ujgurok hazájába, Kína Sinkiang tartományába” és „Közép-ázsiai utazásom Vámbéry nyomán”. Rádióelőadás-sorozat New Yorkban 1983-ban és 1982-ben, Mikrofonpéldány másolata, Szerző kiadása, New York, 1983. Havi folytatásokban közölte még:

Szittyakürt, Cleveland, USA, 1983 december és 1984 szeptember között.

- ÉRDY Miklós (1984), „Kőrösi Csoma és Vámbéry el nem ért végcéljánál az ujugroknál, kínai Sinkiangban”, előadás a XXIII. Magyar Kongresszuson, 1983 nov. 25, Cleveland, USA. Közölte „A XXIII. Magyar Találkozó krónikája”, Árpád Kiadó, Cleveland, USA, 295-336. old., 1984.
- ÉRDY Miklós (1985), „A Kőrösi Csoma emlékévé összegezéséhez - Kőrösi Csoma el nem ért végcéljánál”, *Itt-Ott (USA)*, 18, 27-34, 3. szám (1985) 98. kiadvány, Bibliográfiája in: 19, (1986)1. szám, 99. kiadv.
- ÉRDY Miklós (1986), „Az ési Khorezmben, az Oxus folyó partján”, *Szittyakürt (Cleveland)*, XXV, 5-6, 7-8, 9, 10. szám. *ibid.* Előadás az Első Magyar Östörténelmi Találkozón, Benidorm, Spanyolország (1986 május 18-24).
- FEHÁR Géza (1975), „Török kori iparművészeti alkotások”, Corvina, Budapest. FETTICH Nándor (1951), „ Régészeti tanulmányok a késői hun fémművesség történetéhez”, *Archaeologia Hungarica* (Budapest). *Új Folyam*, XXXI.
- GATCHUNAEV, N. (1981), Khiva, Üzbekistan Publ., Tashkent.
- GEREVICH Tibor (1938), „Magyarország románkori emlékei”, Kir. Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest.
- HOOG, Michael H. (1973) „Lilies, 1973, and other Liliaceae”, The Royal Horticultural Society, London.
- HOPPÁL Mihály (1983), „Jelrendszerek a népművészetben”, Népi Kultúra népi társadalom XIII” Akadémiai Kiadó, Budapest.
- JÄGER, E. (1980) térképe a tulipánok elterjedési területéről, közölte Priszter Szaniszló „A tulipánok vándorútja”, *Élet és Tudomány*, XXXV, 568-570 (1980 május 2.) 18. szám.
- KOSA László (1986), „Néprajz és magyar östörténet”, *Forrás* (Kecskemét) 71-77 (1986 február) 2. szám.
- KOVÁCS Éva – LOVAG Zsuzsa (1980), „A magyar koronázási jelvények”, Corvina, Budapest.
- KRESZ Mária (1976), Virág és népművészet, Népművelési Prop. Iroda, Budapest.
- KRIZA Horváth, Ildikó (1980), „Historical Strata of Hungarian Folk Art”, in: W. W. Kolar and A. H. Várdy ed., *The folk*



- Arts of Hungary, Symposium papers given at Duquesne University, Pittsburgh (Aprill1980).
- LUKINA N. V. (1979), Albom hantijszkih omamentov (Vosztocsnaja grupp), Izdatelystvo Tomszkogo Universziteta, Tomszk.
- MANKOVSKAYA, L. (1982), Khiva – A reserve of Khorezm architecture, Tashkent.
- NÉMETH Gyula (Yonkers, USA) (1964), Hozzájárulás a „sabartoi asphaloi” értelmezéséhez. Kézirat, jelígés pályamunka. Ezüst Árpád-érmert nyert 1964-ben a IV. Magyar Találkozóán, Cleveland, OH, USA.
- RÁCZ István, Nillo VALONEN (1978), A finnugor népek művészete, Corvina, Budapest.
- THÚRY József (1986), A magyarok eredete, 6shazája és vándorlása, Athenaeum, Budapest.
- TOCIK, A. (1968), Altmagyarische Graberfelder in der Südwestslowakei, Wydavatel'stvo S.A. V., Bratislava.
- UJVARY Zoltán (1972), „Virág a magyar népi kultúrában”, in: Holló-Papp Ujváry, Ej-haj, Gyöngyvirág ..., Déri Múzeum kiadványa, Debrecen.
- UNGER Emil (1960), Magyar éremhatározó, M. Rég. Műv. és Éremtani Társulat, Budapest.
- VERES Péter (1975), „A gazdálkodási specializáció és a termelők fejlődése a magyar őstörténet folyamán”, Néprajzi Értesítő, a Néprajzi Múzeum Évkönyve, Budapest.



## Képek jegyzéke

1. KÉP. ÁZSIAI UTAZÁSAIM .....	5
2. KÉP. 1490 ELŐTT – TULIPÁNOK KINIZSI PÁLNÉ IMAKÖNYVÉN .....	9
3. KÉP. 14. SZÁZADI ARANYFORINT, 13. SZÁZADI DÉNÁROK.....	10
4. KÉP. 11. SZÁZADI PÁRKÁNYTÖREDÉK, PALMETTÁS LILIOMOKKAL. VESZPRÉM.....	11
5. KÉP. KORONÁZÁSI PALÁST SZEGÉLY – 1031 .....	11
6. KÉP. MAGYAR SZÍJVÉG, 10. SZÁZAD .....	12
7. KÉP. NŐI KARPEREC PALMETTÁS TULIPÁNNAL. TISZAESZLÁR- BASHALOM.....	13
8. KÉP. AJTONY CÍMERE. 9-10. SZÁZAD. ....	13
9. KÉP. 809. SZÁZAD. PALMETTÁS TULIPÁN TARSOLYFÜGGESZTŐN. TANKEJEVKA.....	14
10. KÉP. KÉSŐ-HUN SZÍJVÉG. 6. SZÁZAD. ....	14
11. KÉP. SZKÍTA. KR.E. 5. SZÁZAD, PAZIRIK.....	15
12. KÉP. SZKÍTA. KR.E. 7. SZÁZAD, PECSÉT. ZIWIYE .....	16
13. KÉP. ŐSDARU. ŐRVIDÉKI VÁRAK, (BURGENLAND) CÍMERRÉSZLETE	17
14. KÉP. A VADTULIPÁN EREDETE ÉS ELTERJEDÉSE. ....	19
15. KÉP. DÍSZÍTŐMŰVÉSZETÜNK SZERINT ÖSSZEHASONLÍTOTT EURÁZSIAI NÉPEK.....	22
16. ÖSSZEHASONLÍTOTT EURÁZSIAI DÍSZÍTŐELEMELK.....	23
17. KÉP. A MAGYAR DÍSZÍTŐMŰVÉSZET ALAPELEMEINEK EURÁZSIAI KAPCSOLATA. ....	24
18. KÉP. KHOREZMI PALMETTÁS-TULIPÁN FAOSZLOPON. KHIVA KÖRNYÉKE. ATANDJA-TURA ÉPÜLETCSOPORT. ....	27
19. KÉP. SZÍVES TULIPÁNOK. A: MAGYAR SZŰRHÍMZÉS, KISKUNFÉLEGYHÁZA. B: KHOREZMI CSEMPEDÍSZ, KHIVA. KUNYA ARK, NYÁRI MECSET, 19. SZÁZAD. ALUL: ALTÁJI SZKÍTA FALISZÖNYEG, PAZIRIK, 2. SÍR, KR.E. 5. SZÁZAD.....	28

## Tartalomjegyzék

<b>VEZÉRFONAL .....</b>	<b>3</b>
<b>A MAGYAR DÍSZÍTŐMŰVÉSZET .....</b>	<b>5</b>
I. A TULIPÁN-MOTÍVUM EREDETE ÉS ÚTJA AZ IDŐBEN .....	6
II. A VADTULIPÁN NÖVÉNYFÖLDRAJZA .....	18
III. A MAGYAR DÍSZÍTŐMŰVÉSZET ALAPELEMEINEK ÚTJA A FÖLDRAJZI TÉRBEN .....	21
<b>IRODALOM .....</b>	<b>31</b>
<b>KÉPEK JEGYZÉKE .....</b>	<b>34</b>
<b>TARTALOMJEGYZÉK .....</b>	<b>35</b>